
Prof. PhDr. JOSEF KANDERT, CSc.

(22. července 1943 – 8. prosince 2022)

Profesora Josefa Kanderta lze bezesporu považovat nejen za významnou osobnost české afrikanistiky, religionistiky, české (a slovenské) etnologie, ale především za otce zakladatele novodobé, polistopadové sociální a kulturní antropologie. Jeho kariéra započala ještě před nástupem na vysokou školu. V roce 1960 se stal volontérem v Náprstkově muzeu, kde se setkal s afrikanistou, indologem, etnografem a muzeologem Erichem Heroldem, který v něm vzbudil zájem o Afriku a její kultury. Právě proto se Josef Kandert rozhodl studovat afrikanistiku nejprve v kombinaci s historií, kterou poté vyměnil za etnografii. Na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy Josef Kandert studoval v letech 1961–66. Patřil do skupiny studentů Ladislava Holého a Milana Stuchlíka, kteří v šedesátých letech založili a po několik krátkých let také rozvíjeli obor sociální antropologie. Kandertova diplomová práce na téma *Význam matrilinéárních pokrevně příbuzenských skupin pro soudržnost bilinéárních společností* (1966) pak propojovala oba obory, respektive terén (Afrika) a epistemologická východiska (sociální antropologie).

Následně byl Josef Kandert přijat do aspirantury (obdobu dnešního doktorského studia) v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. Tehdy otevřel svůj druhý terén a oblast zájmu. Věnoval se problematice středoslovenské vesnice. I v tomto případě ho směřovali jeho učitelé Ladislav Holý a Milan Stuchlík: „Oba moji výše zmínění školitelé dospěli k závěru, že by mi neuškodil terénní výzkum na Slovensku.“¹ Díky němu se potkal s „pražskou slovenskou“ etnografkou Soňou Švecovou. Zajímavé je, že se tak stalo až v samém závěru prvního výzkumu na Slovensku, kdy přijala roli oponentky jeho kandidátské práce *Členství v totalitních skupinách a chování jednotlivce* (1970). S touto mimořádnou ženou ho až do konce jejího života († 2022) spojoval vzájemný respekt a upřímné přátelství.

Kariéra Josefa Kanderta, která v Náprstkově muzeu začala (1960–61), pokračovala i během studií (1964–66). Po krátké pauze se v roce 1969 do muzea vrátil a s trochou nadsázky lze říci, že natrvalo. Nejprve působil jako kurátor afrických sbírek a záhy se stal vedoucím etnografického oddělení (1974–96).

---

¹ Josef Kandert: „O jedné Slovence v Čechách a na Moravě aneb Soňa Švecová víceletá.“ *Národopisná revue* 29, 2019, 1: 80.

Intenzivně se věnoval muzejní práci. Jeho soužití se sbírkovými předměty (materiální kulturou nezápádních populací) mělo řadu výstupů. Jedním z typů odborné produkce jsou katalogy muzejních sbírek, které vznikají na základě systematické katalogizační činnosti, dohledávání a evidence. Mezi ty, kterých si profesor Kandert nejvíce cenil, patřil kritický souborný soupis sbírkových předmětů, jež na svých cestách získal Emil Holub, *The Culture and Society in South Africa of 1870s and 1880s* (1997). K tomuto dílu přitom nepřistupoval jen jako k pouhému inventáři, ale sbírkové předměty řadil a interpretoval s ohledem na jejich kulturní a sociální kontext. Do jisté míry vyústěním Kandertova hlubokého zájmu o sledovaný region je kniha *Afrika* (1984). Propojuje široké vědění autora a zároveň přiznává jeho lásku k sbírkovým předmětům (zejména africkému umění), je synkrezí jeho vlastního bádání a výzkumů dalších antropologů a afrikanistů. Zároveň je čtenářsky atraktivní, otevřená i laickému čtenáři.

Umět oslovit širší veřejnost a nabídnout jí netuctová témata vyplývalo i z povahy práce muzejníka. Josef Kandert byl autorem mnoha výstav, ke kterým připravoval katalogy, v nichž laikům poutavým jazykem zprostředkoval poznatky a úvahy o segmentech životního stylu lidí v jiných částech světa. Zájem o popularizaci vědy pak Josef Kandert potvrdil i participací na projektu lidové univerzity v osmdesátých letech 20. století. I když vzpomínal, že byl k tomu tak trochu „dotlačen“, zpětně tuto zkušenost vítal: „Tím jsem si mohl urovnat myšlenky a nastudovat literaturu, což se mi pak po roce 1990, když jsem začal působit na IZV a pak i na FSV, hodilo. Vše zlé je pro něco dobré.“²

S muzejní prací, tedy s budováním sbírek a prohlubováním odborného vědění, souvisely také studijní pobyty a stáže v zahraničí. Jako badatel a muzejník pobýval v řadě afrických i evropských zemí, ale i v zámoří. Poměrně vyčerpávající výčet podává *Bibliografická příloha Národopisné revue, Josef Kandert* z roku 2021: Nigérie (1973–74), Velká Británie (1975, 1991), USA (1976, 1986), Portugalsko (1977), Španělsko (1988), Etiopie (1988), Zimbabwe (1989), Maroko (1997). Ve svém životopise badatel sám uvádí i Pobřeží slonoviny. V letech 2005 navštívil ještě Angolu a o dva roky později Zambii, tentokrát však již jako expert, který doprovázel českou delegaci. Chybou by ale bylo si myslet, že se v průběhu kariéry muzejníka nevěnoval terénnímu výzkumu na Slovensku. Naopak, do tohoto terénu se opakovaně vracel (viz níže). V muzeu oficiálně působil Josef Kandert až do roku 2010, a i potom udržoval s tímto pracovištěm kontakt osobní i odborný.

² Marie Pavlásková: „Josef Kandert: Lidé jsou všude stejní.“ (online). FHS UK 2018, dostupné z <https://fhs.cuni.cz/FHS-2014.html> [cit. 2023-02-14].

Po roce 1989 se Josefu Kandertovi otevřely další možnosti, jak nejen uplatnit své znalosti, ale také prohloubit svou kariéru sociálního antropologa. V konstelaci postlistopadové vědy byla jeho pozice ve vztahu k obnově či prozazení oboru sociální a kulturní antropologie v Čechách ideální. Josef Kandert disponoval antropologickým věděním a ani jeho jazykové kompetence ho v dalších akvizicích nebrzdily. Měl úzké kontakty alespoň na část českých emigrantů antropologů, kteří nabízeli svoji pomoc při nasměrování české etnografie. Jeho štít byl čistý. Vnímala jsem ho jako klidného a uvážlivého diplomata, jenž uměl jako antropolog naslouchat a porozumět situaci. Nicméně všechny tyto předpoklady by byly k ničemu, kdyby neměl do nové práce chuť. Vklad Josefa Kanderta jako zakladatele novodobé sociální a kulturní antropologie pak spočívá v jeho práci koncepční a organizační, pedagogické a akademické.

Od devadesátých let 20. století se Josef Kandert podílel na vymezení nových rámců oboru etnografie. Zvažoval jeho možnosti a další progres, přičemž zdroje inspirace viděl v do té doby zakázané buržoazní sociální (a kulturní) antropologii. Činil institucionální kroky, aby své vize naplnil. Někdy byl přizýván ke spolupráci,

jindy se jednalo o jeho vlastní iniciativu. V dané oblasti je pak třeba vyzdvihnout několik momentů. Prvním je participace na založení oboru sociální a kulturní antropologie v rámci vysokoškolského studia. Vstoupil do formování studia obecné antropologie v Institutu základů vzdělanosti, dnešní Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Angažmá přijal také na Fakultě sociálních věd téže univerzity (1991), a v letech 1998–2016 zde působil jako vedoucí katedry sociologie a byl zástupcem ředitele Institutu sociologických studií. V obou případech jako garant studijních programů designoval rámce novodobé antropologie.

Druhým momentem je respekt, kterému se Josef Kandert těšil, a který nacházel vyjádření v jeho členství v různých vědeckých a oborových radách a redakčních radách časopisů. V roce 1990 byl zvolen do čela Národopisné společnosti Československé, které předsedal do roku 1996. Josef Kandert byl v tomto oboru nejen přirozenou autoritou, ale jeho pozici potvrzovaly akademické hodnosti, kterých dosáhl. Mohl tak dále zaštiťovat rozvoj oboru. V roce 1996 získal titul docent v oboru sociologie (1996), profesorem se stal o osm let později v oboru dějiny a kultura zemí Asie a Afriky.

Třetí moment, jak koncepčně vstoupil do formování novodobé sociální a kulturní antropologie u nás, lze pojmenovat jako „značka Kandert“. Různí antropologové se zaštiťovali jeho názory, respektive připomínkou, že s ním spolupracují, potvrzovali relevanci svých rozhodnutí, postupů a idejí. Vztahovali se k němu jako k autoritě, která diskursivně legitimizovala počiny a tendence v české sociální a kulturní antropologii. Přiznávám, že i já spolu s Martinem Heřmanským jsme uvítali, když Josef Kandert přijal účast na konferenci *Kultura českého prostoru a prostor české kultury* a přispěl do sborníku, který z konference vznikl (2008).

Čtvrtým pro mne důležitým momentem v koncepci a organizační práci Josefa Kanderta je jeho nadání propojovat, překlenovat a nehrotit konflikty, ale hledat konsensus, jenž by nebránil tvůrčí práci. To bezpochyby uplatnil v pozici vedoucího katedry sociologie na FSV UK, stejně jako ve vztahu k lokálnímu schismatu antropologie vs. etnologie. Potud vím, Kandert se nikdy nevymezil vůči národopisu, etnografii a etnologii. Stejně jako se cítil být sociálním antropologem, nezříkal se ani participace na projektech pod hlavičkou etnografie a etnologie. Roli bezpochyby hrály sociální sítě, které Kanderta generačně umisťovaly k etnografům a etnologům, zatímco obor sociální a kulturní antropologie ho propojil s mladšími generacemi, často jeho žáky.

Druhým pilířem vkladu Josefa Kanderta do nově etablovaného oboru sociální a kulturní antropologie je jeho pedagogická práce. Profiloval se především v oblasti antropologie příbuzenství, sociálních vztahů, náboženství, politické

antropologie a metodologie terénního výzkumu. Mnozí současní čeští (mysleno lokálně) antropologové a sociologové se s ním setkali v rámci studií. Přispíval k tomu i fakt, že doktor, docent a posléze profesor Kandert učil nejen na výše zmínovaných FHS a FSV UK, ale přednášel i v rámci dalších studijních oborů na dalších fakultách a vysokých školách (např. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Filozofická fakulta Západočeské univerzity). Zejména studenti IZV, ale jistě nejen oni, vzpomínají na iniciaci, kterou díky němu zažili v rámci terénního výzkumu, který on od samého počátku pokládal za klíčový pro enkulturaci do profese etnografa a antropologa. Stejně tak musely být poutavé přednášky, které se odehrávaly v Náprstkově muzeu, kdy měli studenti možnost vidět materiální kulturu studovaných areálů na vlastní oči. Svě posluchače nalezl i v zahraničí při svých pobytech na University of Massachusetts, Amherst (USA) a Cambridge University (Velká Británie). Mnozí jeho studenti zažili Josefa Kanderta i jako parťáka, se kterým se dobře debatovalo nejen o antropologii, a nejen ve škole či muzeu. V každém případě profesor Kandert vychoval žáky, a mnozí z nich se dále podílejí na rozvoji pracovišť, kde on sám působil, nebo přinášejí antropologické perspektivy jinam, často do interdisciplinárně designovaných týmů.

Zásadní při hodnocení přínosu Josefa Kanderta pro obor sociální a kulturní antropologie je také uvažovat jeho odbornou produkci, ptát se po směrech a myšlenkách, které svou prací nastavil a vymežil. Věnoval se několika tématům. Jistě na prvním místě bychom měli zmínit jeho studie a odborné práce, které se váží k oblasti Afriky, respektive k nezápadním populacím. Mezi nejvýznamnější texty oborově ukotvené v antropologii pak patří již výše zmíněná monografie *Afrika* a dále kniha *Náboženské systémy* (2010). Pro středoevropský prostor a lokální vědu mají možná větší dosah studie, které se opírají o místní terény. Nejdůležitější jsou výzkumy týkající se středoevropských malých sídel, kde mimo jiné autor sledoval dynamiku proměny sociálních vztahů. Klíčovou pak je longitudinální studie *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století* (2004). Kandertův dlouhodobý výzkum vesnic na Horehroní přinesl antropologickou perspektivu do nejtradičtějšího pole etnografického, respektive etnologického zájmu. Malá sídla představil jako svět sám pro sebe, který je utvářen nikoliv povahou lidové kultury, ale spíše sociálními vztahy (sociálními systémy), na jejichž základě vesničané organizují a interpretují sociální realitu. Uvedená monografie je ale také v dílčích momentech příspěvkem k dějinám vědy v období socialistického Československa.

Důležité jsou dále jeho studie, které se týkají témat formování a přežívání moderního (nejen českého) národa. Potud opět Josef Kandert dokázal dané

problémy vidět v nadhledu a propojovat dějiny evropského nacionalismu s procesem rozpadu koloniálních impérií. V souvislosti s koncipováním a transformací oboru po roce 1990 nelze přehlédnout ani koncepční a metodologické stati zaměřené na debatu o minulosti a budoucnosti české disciplíny (etnografie/etnologie/antropologie). Encyklopedické znalosti Kandert uplatnil při vytváření hesel do etnografických slovníků (např. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* [1995], *Lidová kultura* – Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska [2007]). Prosadil a zpracovával zejména ta hesla (pojmy), která souvisejí s věděním a teoriemi oboru sociální a kulturní antropologie. Lidský rozměr osobnosti profesora Josefa Kanderta se pak promítá i do nesčetných zdravotních k jubileím jeho kolegů. I když se jedná o drobné žánry vědecké práce, které často zůstávají nepovšimnuty, texty o českých etnografech, etnologích a antropologech přinášejí barvitý obraz dělení vědy ve své době. I na tak malém prostoru Josef Kandert přiznává svá oborová východiska sociální a kulturní antropologie, tedy princip, že antropologie je věda deskriptivní a interpretativní.

Profesor Josef Kandert od sebe odděloval profesní a osobní život. Po jeho smrti bylo pro mnohé překvapením, že má nejen dcery, ale také vnučky a vnuka. Zatímco pro řadu kolegů (nikoliv kolegů z Náprstkova muzea) byl jeho soukromý život skrytý, rodina jeho profesní kariéru sdílela, byla posluchačem i parťákem (venkoncem svoji ženu, amerikanistku Olgu Kandertovou, potkal právě v semináři Holého a Stuchlíka). Je otázka, zda rodina vytvořila zázemí pro tvůrčí badatelskou a pedagogickou činnost Josefa Kanderta, nebo spíše naopak jeho osobnost rostla spolu s ní a ve vzájemném obohacování. Profesor Josef Kandert nebyl jen chytrý, pracovitý a odpovědný, stejně tak byl moudrý, laskavý, přátelský a byla s ním legrace. Jeho profesní růst by jistě byl jiný, kdyby nedokázal s lidmi mluvit, získávat důvěru a tak je strhnout pro obor sociální antropologie, a bylo jedno, zda oslovoval akademiky, studenty, laiky či blízké.

Profesor Josef Kandert odešel. Zůstal zde však jeho odkaz a kolegové, kteří si ho pamatují jako akademika, badatele, muzejníka, učitele, přítele, noblesního člověka, muže více oborů a témat, osobnost velkého rozhledu a nadhledu. Nyní se nabízí otázka, kým se Josef Kandert stane? Ač svět nechce být patetický, potřebuje své otce zakladatele a matky zakladatelky, a mladá česká sociální a kulturní antropologie o to více. Jsem přesvědčena, že osobnost Josefa Kanderta tuto pozici zaujme.

Dana Bittnerová

Dana.Bittnerova@seznam.cz